

I.

NEDERLANDSE
KLIMAATORGANISATIES
EN RELIGIEUZE
VOCABULARIA

TUSSEN GELOOF EN GROENE TAAL

KLIMAATORGANISATIES OP
TWITTER/X IN NEDERLAND (2023)

Ömer F. Gürlesin en Nico de Groot

https://doi.org/10.56675/9789403888224_2

Dit onderzoek maakt deel uit van het bredere onderzoeksproject, “Apocalypse and Climate Change: Impact of Religious Vocabularies in The Netherlands,” gefinancierd door de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO). Het project onderzoekt hoe religieuze ideeën, woordgebruik en symboliek hedendaagse klimaatdiscussies in Nederland beïnvloeden, met name binnen digitale omgevingen. Daarmee draagt dit onderzoek bij aan de groeiende literatuur over hoe religieuze vocabularia en de normatieve repertoires die – expliciet of impliciet – functioneren binnen klimaatdiscussies daar betekenis en richting aan geven. Binnen dit grotere project hebben wij een uitgebreide dataset verzameld, bestaande uit 770.000 Nederlandstalige tweets/posten uit het jaar 2023 en 15.790 tweets/posten gepubliceerd door 44 klimaatorganisaties waarvan de missie verklaringen expliciet gericht zijn op klimaat en klimaatverandering. De analyse van deze uitgebreide dataset gebeurde met een *mixed-methods* aanpak, waarbij geavanceerde computationele technieken gecombineerd werden met kwalitatieve analyse (zie onder 2. Methodologie voor verdere toelichting). Hoewel het bredere onderzoeksproject ook een diepgaand-

de analyse omvat van individuele Twitter-gebruikers – waarmee wij spontane en diverse manieren waarop individuen religieuze vocabularia en normatieve oriëntaties inzetten in kaart worden gebracht– richt dit specifieke artikel zich uitsluitend op de 44 geselecteerde klimaatorganisaties. Deze gerichte aanpak maakt het mogelijk om te onderzoeken hoe organisatorische identiteit, communicatiestrategieën en expliciete doelstellingen het gebruik van taal, toon en morele kaders in hun digitale communicatie beïnvloeden.

Door analyse van de sociale mediaberichten van deze groepen hopen wij in dit artikel bloot te leggen hoe religieuze taal expliciet wordt gebruikt of impliciet doorklinkt in institutionele communicatie, en hoe dit samenhangt met publieke percepties, collectieve actie en morele narratieven rond klimaatactivisme. Uiteindelijk beoogt deze analyse niet alleen inzicht te bieden in hoe deze groepen religieuze vocabularia en daarmee samenhangende normatieve repertoires gebruiken, maar ook de bredere betekenis van normatieve retoriek binnen hedendaagse klimaatcommunicatie in de Nederlandse samenleving te verhelderen.¹

1. Literatuuronderzoek

De relatie tussen religie en klimaatverandering heeft de afgelopen jaren aanzienlijk meer aandacht gekregen. Naast theologische bijdragen richt recent onderzoek zich in toenemende mate op empirische analyses van hoe religieuze overtuigingen, concepten en taalgebruik het publieke debat over klimaatverandering beïnvloeden. Religieuze actoren worden daarbij steeds vaker erkend als belangrijke maatschappelijke spelers die attitudes ten aanzien van klimaatverandering kunnen beïnvloeden en vormgeven.² Zij spelen een rol binnen beleidsvorming³ en zijn actief betrokken bij *grassroots* klimaatinitiatieven en

activisme.⁴ Hoewel literatuur over Abrahamitische religies zich vooral richt op religieuze verplichtingen tot rentmeesterschap en ecologische verantwoordelijkheid,⁵ verschuift de aandacht steeds meer naar de vraag hoe religieuze gemeenschappen en organisaties concreet en actief betrokken kunnen zijn bij het debat over klimaatverandering.⁶ Dergelijk onderzoek belicht hoe religieuze vocabularia en concepten strategisch worden ingezet binnen maatschappelijke discussies, en hoe ze gebruikt worden om morele kaders te creëren die klimaatverandering als een urgent probleem van goed en kwaad en dus niet alleen als een technisch of wetenschappelijk vraagstuk voorstellen.

Sociale media spelen hierin een cruciale rol, omdat zij een platform bieden waar religieuze taal, symboliek en retoriek actief kunnen worden ingezet, gemobiliseerd en geherinterpreteerd.⁷ In online communicatie zetten zowel expliciet religieuze als ideologisch gedreven klimaatorganisaties religieuze en quasi-religieuze taal in om hun achterban te mobiliseren, betrokkenheid te vergroten en morele autoriteit te claimen.⁸ In online communicatie wordt re-

1 Met *klimaatcommunicatie* bedoelen we de wijze waarop klimaatorganisaties klimaatverandering verwoorden, interpreteren en normatief kaderen in digitale media, inclusief morele, spirituele en activistische taal.

2 Sigurd Bergmann, *Weather, Religion and Climate Change* (London: Routledge, 2020); Paula J. Posas, “Roles of Religion and Ethics in Addressing Climate Change”, *Ethics in Science and Environmental Politics* 7:1 (2007): 31–49.

3 J. Arjan Wardekker et al., “Religious Positions on Climate Change and Climate Policy in the United States”, *Proceedings of Communicating Climate Change: Discourses, Mediations and Perceptions* (2008), 1–20.

4 Randolph Haluza-DeLay, “Religion and Climate Change: Varieties in Viewpoints and Practices”, *WIREs Climate Change* 5:2 (2014): 261–279, <https://doi.org/10.1002/wcc.268>; Willis Jenkins et al., “Religion and Climate Change”, *Annual Review of Environment and Resources* 43:1 (2018): 85–108, <https://doi.org/10.1146/annurev-environ-102017-025855>.

5 O. P. Dwivedi, *Vedic Heritage for Environmental Stewardship*, 1 januari 1997, <https://doi.org/10.1163/156853597X00191>; Kimin Eom et al., “Religiosity Moderates the Link Between Environmental Beliefs and Pro-Environmental Support: The Role of Belief in a Controlling God”, *Personality and Social Psychology Bulletin* 47:6 (2021): 891–905, <https://doi.org/10.1177/0146167220948712>; Ben-Willie Kwaku Golo en Joseph Awetori Yaro, “Reclaiming Stewardship in Ghana: Religion and Climate Change”, *Nature and Culture* 8:3 (2013): 282–300; Sophayo Khamrang Varah et al., “The Influence of Religion on Beliefs of Stewardship, Dominionship and Controlling God towards pro-Environmental Support”, *Culture and Religion* 22:1 (2021): 84–101, <https://doi.org/10.1080/14755610.2023.2177317>; Faith Shin en Jesse L. Preston, “Green as the Gospel: The Power of Stewardship Messages to Improve Climate Change Attitudes”, *Psychology of Religion and Spirituality* 13:4 (2021): 437–47.

6 Laurel Kearns, “The Role of Religions in Activism”, in: John S. Dryzek, Richard B. Norgaard en David Schlosberg (eds.), *The Oxford Handbook of Climate Change and Society* (Oxford: Oxford University Press, 2011), 414–428; Laurel Kearns en Catherine Keller, *Ecospirit: Religions and Philosophies for the Earth* (New York: Fordham University Press, 2009); Jere Kyyrö et al., “The Cult of Greta Thunberg: De-Legitimizing Climate Activism with ‘Religion’”, *Critical Research on Religion* 11:2 (2023): 133–49, <https://doi.org/10.1177/20503032231174208>; Robin Globus Veldman, “Narrating the Environmental Apocalypse: How Imagining the End Facilitates Moral Reasoning Among Environmental Activists”, *Ethics and the Environment* 17:1 (2012): 1–23, <https://doi.org/10.2979/ethicsenviro.17.1.1>.

7 Abhishek Samantray en Paolo Pin, “Credibility of Climate Change Denial in Social Media”, *Palgrave Communications* 5, 127 (2019), <https://doi.org/10.1057/s41599-019-0344-4>; Hong Tien Vu et al., “Social Media and Environmental Activism: Framing Climate Change on Facebook by Global NGOs”, *Science Communication* 43:1 (2021): 91–115, <https://doi.org/10.1177/1075547020971644>.

8 Jim Antal et al., “Spiritual and Sustainable: Religion Responds to Climate”, *CrossCurrents* 66:1 (2016): 70–91, <https://doi.org/10.1111/cros.12173>; Ömer F. Gürlesin, “Social Media, Environmental Activism and Implicit Religion: A Case Study of Extinction Rebellion”, *Religions* 15:12 (2024), <https://doi.org/10.3390/rel15121458>; Levente Hufnagel, *Ecotheology: Sustainability and Religions of the World* (London: IntechOpen, 2023); Timothy Stacey, “Religious Repertoires of Sustainability: Why Religion Is Central to Sustainability Transitions, Whatever You Believe”, *Environmental Innovation and Societal Transitions* 50 (2024), <https://doi.org/10.1016/j.eist.2024.100821>.

gelmatig verwezen naar religieuze begrippen zoals *schepping*, *God*, *Bijbel*, *Paus*, *Jezus* en *bekering*, maar ook naar meer impliciete registers, zoals morele urgentie, crisis- en schuldtaal, oproepen tot verantwoordelijkheid en narratieven van hoop en herstel. Ondanks de groeiende aandacht voor de relaties tussen religie en klimaatverandering blijft onderzoek naar hoe klimaatorganisaties specifiek religieuze registers inzetten op sociale media beperkt, vooral binnen nationale contexten. Dit artikel draagt bij aan het dichten van deze kennislacune door te analyseren hoe Nederlandse klimaatorganisaties in 2023 expliciet en impliciet religieuze taal gebruikten in hun communicatie op Twitter/X, en wat dit betekent voor hun communicatie- en mobilisatiestrategieën.

De relatie tussen religie en klimaatverandering beperkt zich niet tot traditionele theologische kaders en expliciet religieuze klimaatorganisaties, maar omvat ook bredere spirituele, morele en symbolische elementen die in publieke discussies worden ingezet. In dit artikel maken wij een onderscheid tussen expliciete religie enerzijds en impliciete religie anderzijds. Expliciete religie verwijst naar openlijk op geloof gebaseerd activisme, institutionele religieuze uitspraken en theologische doctrines. Impliciete religie betreft echter bredere vormen van diffuse religiositeit en spiritualiteit, die buiten traditionele religieuze instituties functioneren en zich manifesteren in morele kaders, rituele patronen en sacraliserende taal. Deze vormen van betekenisgeving kunnen spiritueel, ethisch of symbolisch van aard zijn, en dragen bij aan morele oriëntatie en collectieve identiteit.⁹ Het concept *impliciete religie* geeft weer hoe klimaatactivisme een sacraal karakter kan aannemen, waarbij duurzaamheid als gedeelde morele plicht wordt voorgesteld die sterk lijkt op religieuze voorschriften. Daarnaast beschrijven begrippen als *liquid religion*¹⁰ en *post-secularisme*¹¹ hoe grenzen tussen religieuze en seculiere domeinen vervagen, waardoor klimaatdiscussies een hybride ruimte worden waarin wetenschappelijke rationaliteit samengaat met geseculariseerde vormen van spiritualiteit.

9 Edward I. Bailey, *Implicit Religion in Contemporary Society* (Kampen: Kok Pharos, 1997); Edward I. Bailey, *The Secular Faith Controversy: Religion in Three Dimensions* (London: Continuum, 2001); Gürlesin, "Social Media, Environmental Activism and Implicit Religion"; Meerten B. Ter Borg, "Implicit Religion and Inter-Faith Dialogue: An Empirical Perspective", *Implicit Religion* 1 (1998): 47–54.

10 Kees de Groot, "Three Types of Liquid Religion", *Implicit Religion* 11:3 (2008): 277–96.

11 Jürgen Habermas, *An Awareness of What Is Missing: Faith and Reason in a Post-secular Age* (Cambridge: Polity Press, 2010).

Bewegingen die opkomen voor klimaatrechtvaardigheid nemen vaak de vorm aan van seculiere theodiceeën; ze bieden verklaringen voor het lijden veroorzaakt door milieuproblemen, wijzen fossiele industrieën aan als veroorzakers van ellende en presenteren duurzaamheid als een vorm van redding. Deze voorstelling van zaken weerspiegelt een morele economie,¹² waarin ecologische verantwoordelijkheid wordt gevat in ethische termen en waarin een tegenstelling ontstaat tussen een "deugdzaam" duurzaam leven en "zondige" praktijken die het milieu beschadigen. De taal van klimaatactivisme vertoont bovendien overeenkomsten met mythe- en ritueeltheorieën:¹³ demonstraties, klimaatmarsen en burgerlijke ongehoorzaamheidsacties functioneren daarbij als geritualiseerde uitdrukkingen van collectieve identiteit. Daarnaast dagen ecotheologie en groene spiritualiteit¹⁴ rationeel-seculiere kaders uit door de natuur als inherent sacraal te positioneren en milieu-ethiek te verbinden met religieuze eerbied.

Deze overlappende kaders tonen aan dat het klimaatdiscours, vooral in digitale ruimtes zoals sociale media, diep verweven is met zowel traditionele religieuze wereldbeelden als met nieuwe, hybride seculier-religieuze ideologieën. Om deze complexe interacties inzichtelijk te maken, hanteren wij in deze studie een taxonomie waarin expliciete verwijzingen naar theologische concepten worden onderscheiden van bredere impliciete religieuze kaders, zoals morele logica, rituele patronen of spirituele oriëntaties. De taxonomie categoriseert het taalgebruik binnen onlineklimaatcommunicatie aan de hand van op geloof gebaseerd activisme, moreel geladen framing, symbolisch ecologisme en het quasireligieus sacraliseren van de natuur.¹⁵ Door sentimentanalyse en woordwolkvisualisaties toe te passen (zie onder 2. Methodologie), maken wij zichtbaar hoe expliciet en impliciet religieuze taalstrategieën invloed uitoefenen op publieke percepties van klimaatverandering en bijdragen aan de mobilisatie voor klimaatacties.

12 Edward P. Thompson, "The Moral Economy of the English Crowd in the Eighteenth Century", *Past & Present* 50:1 (1971): 76–136.

13 Mircea Eliade, *The Sacred and the Profane: The Nature of Religion* (New York: Harcourt, 1959).

14 Hufnagel, *Ecotheology*; Clark Eric Jawanza, *Reclaiming Stolen Earth: An African Ecotheology* (New York: Orbis Books, 2022); Bron Taylor, *Dark Green Religion: Nature Spirituality and the Planetary Future* (Berkeley: University of California Press, 2010); Shin en Preston, "Green as the Gospel".

15 Ömer F. Gürlesin, "Religion and Climate Change in the Netherlands: A Taxonomic Dataset", *Zenodo*, 6 januari 2025, <https://doi.org/10.5281/zenodo.14605107>. Symbolisch ecologisme verwijst naar taal waarin natuur symbolisch of sacraal wordt voorgesteld. Bijvoorbeeld: moeder aarde, heilige plicht, de natuur vergeeft niet.

2. Methodologie

Voor dit artikel hebben wij uitsluitend gekeken naar de communicatie van klimaatorganisaties op Twitter/X in het jaar 2023. De data zijn verzameld met behulp van Zeeschuimer, een browserextensie die speciaal is ontwikkeld voor systematisch onderzoek op sociale media, met name op platforms waar conventionele *scraping* of API-toegang beperkt is. In totaal zijn 15.790 berichten geanalyseerd, afkomstig van 44 groepen die zich expliciet richten op klimaat en klimaatverandering. Deze klimaatorganisaties zijn geselecteerd op basis van hun missieverklaringen, waarin termen als *klimaat*, *klimaatverandering* en *klimaatopwarming* duidelijk aanwezig waren. Met de term *klimaatorganisaties* doelen wij op een brede en diverse verzameling actoren: van religieus geïnspireerde netwerken zoals GroeneKerken, Laudato Si' Alliantie Nederland en Christian Climate Action NL, tot activistische bewegingen als Extinction Rebellion Nederland en Fridays for Future, en meer institutionele of technologische initiatieven zoals Milieudefensie, Urgenda en The Ocean Cleanup. Deze variatie weerspiegelt de uiteenlopende morele, spirituele en maatschappelijke kaders die hun digitale communicatie kenmerken (zie de bijlage *Bestudeerde groepen*).

Om inzicht te krijgen in hoe expliciet religieuze organisaties enerzijds gebruikmaken van confessionele referenties en anderzijds aansluiten bij bredere, niet-institutionele morele kaders die ook in seculiere klimaatdiscoursen circuleren, hebben wij vier methodes gecombineerd: een taxonomie, woordwolkvisualisaties, sentimentanalyse en discoursanalyse. De taxonomie is een classificatiemodel dat wij hebben ontwikkeld om verschillende vormen van religieus taalgebruik te herkennen en te ordenen. Deze is tot stand gekomen op basis van een verkennende analyse van sociale media-activiteiten van klimaatorganisaties tussen maart en oktober 2023.¹⁶ Daarbij hebben wij gekeken naar patronen van religieuze verwijzingen – zoals *schepping*, *bekering*, *zonde*, *rentmeesterschap* – en deze gegroepeerd in thematische categorieën, waaron-

der expliciete religie (bijv. verwijzingen naar God of geloof), impliciete religie (bijv. morele oproepen of spiritueel geladen termen) en symbolisch ecologisme (bijvoorbeeld het sacraliseren van de natuur).

Later hebben wij deze taxonomie verrijkt met behulp van AI-ondersteuning, waardoor ook subtiële taalelementen en synoniemen konden worden meegenomen.¹⁷ De woordwolkvisualisaties geven een overzicht van de meest gebruikte termen in de communicatie van de onderzochte groepen. Tot slot hebben wij onderzocht welke emoties er doorklinken in de berichten – zijn ze positief, negatief of neutraal van toon? Hiervoor hebben wij gebruik gemaakt van een computermodel dat speciaal is ontwikkeld om zulke emoties automatisch te herkennen. Dit model is getraind op maar liefst 200 miljoen berichten in meerdere talen.¹⁸ Bij toepassing op Nederlandstalige berichten bleek het model in ongeveer 70% van de gevallen de toon juist te kunnen inschatten.

Tot slot hebben wij gebruik gemaakt van een discoursanalyse om de onderliggende morele kaders, overtuigingen en betekenisconstructies in kaart te brengen die de communicatie vormgeven. Deze benadering maakt het mogelijk om niet alleen de gebruikte taal te analyseren, maar ook te begrijpen hoe begrippen zoals *biodiversiteit*, *duurzaamheid*, *schepping* of *bekering* discursief worden ingezet om maatschappelijke betrokkenheid op te roepen. De referentienummers die in de discoursanalyse worden genoemd, verwijzen naar individuele berichten die zijn opgenomen in de dataset getiteld *Gecodeerde dataset van klimaat-tweets van 44 Nederlandse groepen (2023)*.¹⁹

Deze methodologische aanpak maakt het mogelijk om patronen te herkennen in hoe klimaatorganisaties religieus geladen taalstrategieën inzetten en hoe daarbij normatieve repertoires discursief worden vormgegeven. Daarbij wordt gelet op zowel expliciete verwijzingen naar religieuze bronnen als op bredere normatieve kaders die structurele overeenkomsten vertonen met religieuze vormen van betekenisgeving. In wat volgt lichten wij deze bevindingen toe aan

¹⁶ Deze analyse werd uitgevoerd in samenwerking met projectleider Caroline Vander Stichele en collega-postdoctorand Deborah de Koning, met ondersteuning door studentassistenten Maartje Groeneweg en Fleur Vroege-Crijns, en stagiaire Nikki Apeldoorn. Zij droegen bij aan het systematisch doornemen van posts op verschillende platforms (zoals Facebook, Twitter/X, Instagram, LinkedIn en YouTube), en hielpen bij het identificeren en coderen van religieus taalgebruik in de communicatie van klimaatorganisaties.

¹⁷ Gürlesin, “Religion and Climate Change in the Netherlands”.

¹⁸ Het model heet RoBERTa, is ontwikkeld door onderzoekers en beschikbaar via het platform Hugging Face: Francesco Barbieri et al., “XLM-T: Multilingual Language Models in Twitter for Sentiment Analysis and Beyond”, arXiv:2104.12250, preprint, arXiv, 11 mei 2022, <http://arxiv.org/abs/2104.12250>.

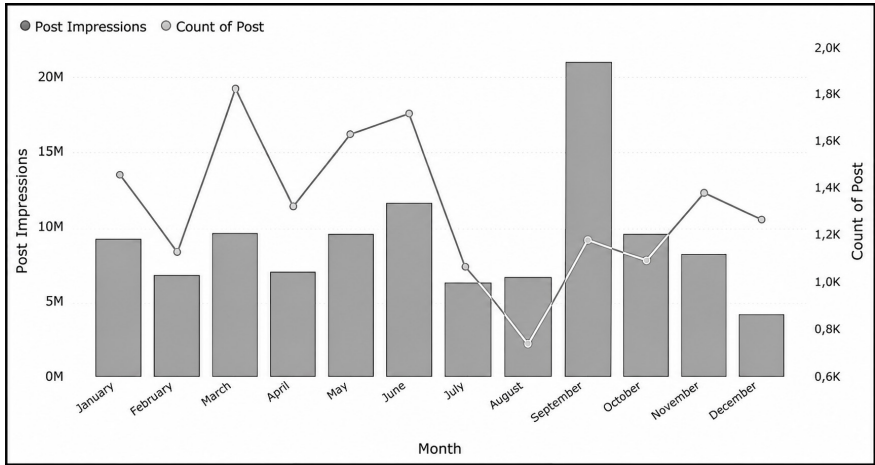
¹⁹ De dataset is publiek beschikbaar via Zenodo: Ömer F. Gürlesin, *Coded Dataset of Climate Tweets from 44 Dutch Organizations* (2023), Zenodo, 17 juni 2025, <https://zenodo.org/records/15682697>.

de hand van tabellen en visualisaties die laten zien hoe deze groepen zich profileren binnen het online klimaatdiscours.

3. Resultaten

3.1. Berichtenfrequentie versus bereik

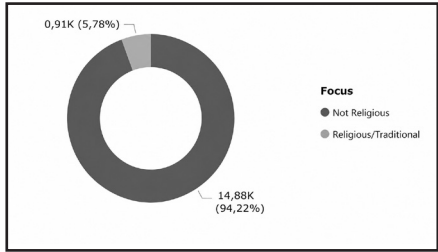
In 2023 plaatsten 44 klimaatorganisaties die zich actief inzetten voor klimaat-actie (zie bijlage) in totaal 15.790 berichten op X/Twitter, goed voor ongeveer 109 miljoen weergaven – dat wil zeggen: het aantal keren dat een bericht op het scherm van een gebruiker is verschenen. Deze dataset biedt inzicht in de dynamiek van bereik en betrokkenheid binnen de wereld van klimaatactivisme. Hoewel je zou kunnen verwachten dat er een directe relatie bestaat tussen het aantal berichten en het aantal weergaven, laten de data een complexer beeld zien. Factoren zoals communicatiestrategie en inhoudelijke focus, interactie met het publiek en de timing van campagnes spelen hierbij een cruciale rol.

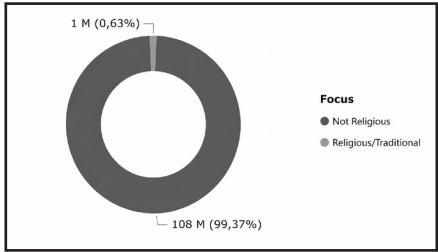
Figuur 1- Aantal weergaven en aantal berichten van 44 milieuorganisaties in 2023.

Figuur 1 toont de relatie tussen het aantal weergaven (*post impressions*, weergegeven met verticale balken aan de linkeras) en het aantal berichten (aantal posten, weergegeven met een lijn aan de rechteras) die in 2023 zijn gegenereerd

door 44 klimaatorganisaties op X/Twitter. De gegevens laten zien dat de activiteit in het aantal berichten een piek bereikte in maart en juni, gevolgd door een sterke daling in augustus. Het aantal weergaven liep echter niet gelijk op met de berichtsfrequentie. De meeste weergaven – meer dan 20 miljoen – vonden plaats in september, ondanks een gematigd aantal berichten. In december werd daarentegen het laagste aantal weergaven genoteerd, terwijl het aantal berichten gemiddeld was. Deze trend wijst erop dat andere factoren dan louter frequentie – zoals de inhoudskwaliteit, mate van interactie of de timing van specifieke campagnes – een belangrijke rol speelden in de zichtbaarheid. De opvallende piek in september valt samen met de impactvolle campagnes van Extinction Rebellion (XR) Nederland, die verder worden toegelicht in figuur 4.

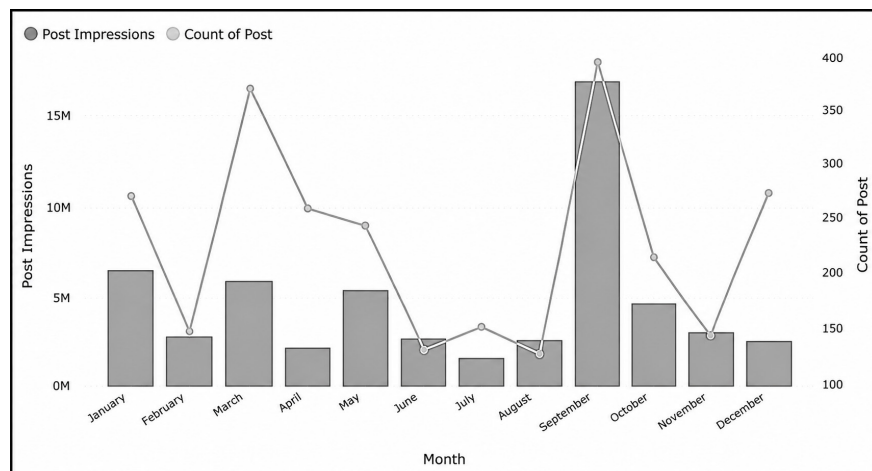

Figuur 2- Vergelijking van het aantal berichten tussen religieuze en niet-religieuze groepen.

Figuur 3- Vergelijking van het aantal weergaven tussen religieuze en niet-religieuze groepen.

Van de 44 geanalyseerde klimaatorganisaties gebruiken zeven expliciet religieuze retoriek; alle zeven zijn christelijk georiënteerd, zoals blijkt uit christelijke verwijzingen in hun missieverklaringen. Deze religieus georiënteerde klimaatorganisaties waren verantwoordelijk voor 912 van de in totaal 15.790 berichten, wat neerkomt op 5,78% van alle geplaatste inhoud (zie figuur 2). Bovendien genereerden deze bijdragen slechts 687.000 weergaven – goed voor slechts 0,63% van het totale aantal weergaven (zie figuur 3). Deze discrepantie tussen het aantal berichten en het bereik wijst op een lagere mate van betrokkenheid bij expliciet religieus getoonzette milieuboodschappen in vergelijking met meer seculier geformuleerde boodschappen, waarin normatieve retoriek vaak impliciet religieus wordt gestructureerd.

Figuur 4- Aandeel van XR Nederland in aantal berichten en weergaven in 2023.

Figuur 4 laat een vergelijking zien tussen de activiteit van XR Nederland op X/ Twitter en die van andere klimaatorganisaties. XR was verantwoordelijk voor 17% van het totale aantal berichten (2.743 van de 15.790), weergegeven met een lijn (rechts in de grafiek). Tegelijkertijd genereerde XR meer dan 50% van alle weergaven – goed voor 55 miljoen van de 109 miljoen – weergegeven met verticale balken (links in de grafiek). Dit toont aan dat de inhoud van XR een aanzienlijk groter bereik en zichtbaarheid had dan die van andere klimaatorganisaties. De sterke stijging in het aantal weergaven in september is vooral toe te schrijven aan XR Nederland's spraakmakende acties van burgerlijke ongehoorzaamheid, die veel publieke aandacht trokken. Dit benadrukt het vermogen van XR om krachtige en impactvolle inhoud te creëren die een breed publiek weet te bereiken.

3.2. Religieus taalgebruik in het klimaatdiscours

Bij toepassing van de concepten uit de taxonomielijst op de berichten van 44 klimaatorganisaties ontstaat het volgende algemene beeld. De meest voorkomende termen zijn *biodiversiteit*, *duurzaamheid*, *wetenschap* en *klimaatrechtvaardigheid*. Deze dominante woordenschat sluit aan bij het analytische kader van impliciete religie, in die zin dat zij verwijst naar breed gedeelde morele oriën-

Figuur 5 - Religieuze woordenschat gebruikt door 44 milieuorganisaties op X/Twitter in 2023.

taties en normatieve kaders die niet expliciet religieus zijn. Daarnaast blijkt dat in het corpus, zij het met een lagere frequentie, ook termen voorkomen die duidelijk verbonden zijn met christelijke terminologie, zoals *schepping*, *zonde*, *Bijbel* en *bekering*. Verder zijn termen als *CO₂*, *droogte* en *vervuiling* prominent aanwezig, wat wijst op het gebruik van crisis- en apocalyptisch getoonzette taal (zie ook Vander Stichele, in deze bundel). Over het geheel genomen wordt het dominante vocabulaire vooral gekenmerkt door begrippen als rechtvaardigheid, verantwoordelijkheid en urgentie.

Figuur 6 - Religieuze woordenschat gebruikt door geloof gebaseerde milieuorganisaties op X/Twitter in 2023.

Bij analyse van de woordwolk die is gegenereerd uit de berichten van zeven geselecteerde religieuze klimaatorganisaties,²⁰ zien we een duidelijk verschil in het taalgebruik in vergelijking met de bredere groep milieuactivistische klimaatorganisaties. In tegenstelling tot de eerdere dataset, waarin voornamelijk seculiere ethische begrippen en crisisterminologie domineerden, bevat deze woordwolk een veel sterkere aanwezigheid van expliciet religieuze taal. De meest prominente termen zijn *schepping*, *Bijbel*, *god*, *Paus*, *Franciscus*, *Jezus* en *bekering*, die wijzen op een meer expliciet religieuze, vooral christelijke, betrokkenheid bij milieuvraagstukken.

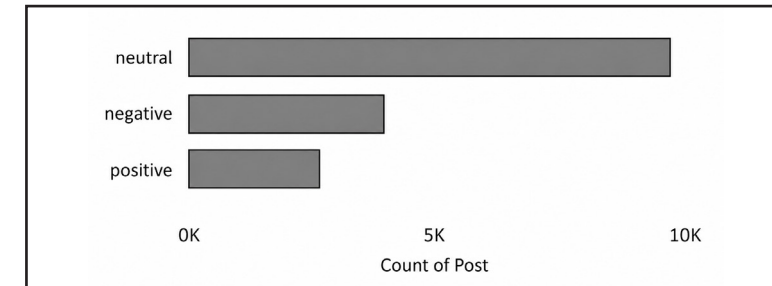
Ook termen zoals *gebed*, *liturgie*, *priester*, *bisschop*, *sabbat* en *parochie* laten zien dat deze groepen het klimaatdiscours integreren binnen traditionele geloofspraktijken en kerkelijke structuren. Daarnaast wijzen woorden als *Laudato Si'* (de encycliek van paus Franciscus over ecologie)²¹ en *ecologische bekering* op een sterke invloed van de katholieke ecotheologie, die oproept tot een heroriëntatie van hoe geloofsgemeenschappen omgaan met ecologische verantwoordelijkheid. Verder komen sociaal-ethische begrippen zoals *rechtvaardigheid*, *uitbuiting* en *kapitalisme* veelvuldig voor, wat aantoont dat deze religieuze klimaatorganisaties milieu-uitdagingen niet alleen theologisch benaderen, maar ook plaatsen binnen bredere kaders van sociale rechtvaardigheid.

Ondanks de nadruk op religieuze terminologie blijven ook termen als *duurzaamheid*, *CO2* en *vervuiling* zichtbaar. Dit hangt samen met de wijze waarop de woordwolk is gegenereerd, waarbij alle frequent voorkomende termen in de berichten worden weergegeven, ongeacht hun thematische herkomst. Dit laat zien dat deze religieus georiënteerde organisaties hun klimaatcommunicatie plaatsen binnen bredere milieudiscoursen. In vergelijking met de eerdere dataset laat deze figuur echter zien dat religieuze autoriteit, Schriftuurlijke referenties en spirituele praktijken een grotere rol spelen in de manier waarop deze groepen hun klimaatbetrokkenheid vormgeven. Deze vergelijking benadrukt hoe traditionele geloofsgemeenschappen klimaatactie anders benaderen dan seculiere activistische groepen, met meer nadruk op leerstellige verwijzingen, morele verplichtingen en institutioneel religieus gezag.

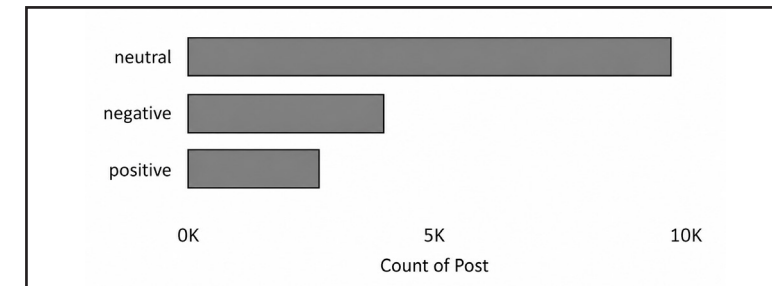
²⁰ De zeven religieuze klimaatorganisaties in deze selectie zijn: GroeneKerken, Laudato Si' Alliantie Nederland, Christian Climate Action NL, A Rocha Nederland, Kerk en Milieu, Micha Nederland en Climate Stewards NL (zie de bijlage: Bestudeerde groepen).

²¹ Franciscus, *Laudato Si'* (Encycliek over de zorg voor het gemeenschappelijke huis), 24 mei 2015, geraadpleegd op 18 maart 2025, <https://rkddocumenten.nl/toondocument/5000-laudato-si-nl/>.

3.3. Sentimentanalyse van klimaatorganisaties

Figuur 7 - Sentimentverdeling bij klimaatorganisaties zonder expliciete religieuze profilering.

Figuur 8 - Sentimentverdeling bij klimaatorganisaties met expliciete religieuze profilering.

Om inzicht te krijgen in de emotionele toon van het klimaatdiscours, is een sentimentanalyse uitgevoerd op berichten van twee groepen klimaatorganisaties: zij die expliciet religieuze verwijzingen gebruiken (Figuur 8) en zij die dit niet doen (Figuur 7). In deze analyse worden berichten automatisch gecategoriseerd als positief, negatief of neutraal, op basis van de gebruikte bewoordingen en context. In beide groepen overheerst neutraal sentiment, wat erop wijst dat de meeste berichten informatief van aard zijn en geen uitgesproken emotionele toon hebben. Toch zijn er duidelijke verschillen zichtbaar tussen de twee categorieën. Bij klimaatorganisaties zonder expliciete religieuze pro-

filering is het aandeel negatieve berichten aanmerkelijk hoger. Deze organisaties communiceren vaker in termen van urgentie en crisis, en leggen de nadruk op structurele problemen zoals politieke inertie, ecologische vernietiging en systeem falen. Hun toon weerspiegelt een probleemgerichte benadering die waarschuwt voor de gevolgen van klimaatverandering.

Klimaatorganisaties met expliciete religieuze verwijzingen daarentegen vertonen een relatief groter aandeel positief sentiment en minder negatieve berichten. Dit suggereert een meer hoopvolle en opbouwende benadering, waarin klimaatverantwoordelijkheid wordt geplaatst binnen kaders van morele zorg, spirituele reflectie en religieuze plicht. Begrippen als gerechtigheid, zorg voor de schepping en ethische bekering spelen daarin een belangrijke rol. De verschillen in sentimentverdeling wijzen op uiteenlopende communicatiestrategieën en wereldbeelden, waarbij religieuze klimaatorganisaties vaker een verbindende en reflectieve toon hanteren, terwijl niet-religieuze klimaatorganisaties eerder een activistische en confronterende stijl gebruiken.

4. Discoursanalyse: Impliciet en expliciet religieuze kaders in klimaatactietaal

Terwijl in de voorgaande secties bredere linguïstische patronen en emotionele registers werden besproken, zoomt deze discoursanalyse in op specifieke berichten die expliciet of impliciet religieuze dimensies illustreren. Eerst worden voorbeelden van impliciete religie geanalyseerd, met bijzondere aandacht voor klimaatorganisaties waarvan het discours wordt gekenmerkt door een sterk ethisch kader, rituele vormen van protest en narratieven over crisis en mogelijke transformatie. Vervolgens wordt de aandacht gericht op expliciete religie -- gevallen waarin religieuze tradities, heilige teksten en religieuze identiteiten expliciet in verband worden gebracht met klimaatthema's.

4.1. Impliciete religie in het discours over klimaatverandering

De analyse van de berichten uit 2023 onthult verschillende sleutelthema's die overeenkomen met vormen van impliciete religieuze taalgroepen die geen ex-

plicitet religieuze identiteit claimen, maar wel moreel geladen en symbolisch taalgebruik hanteren.

4.1.1. Imperatieven en waarden

De berichten maken duidelijk dat de bescherming van biodiversiteit en het nastreven van duurzaamheid voor deze klimaatorganisaties geen louter praktische of economische doelen zijn, maar fundamentele morele verplichtingen. Ze vormen een gedeeld ethisch kader dat hun acties en communicatie stuurt, vergelijkbaar met een moreel kompas. Biodiversiteit wordt als intrinsiek goed beschouwd, met de nadruk op de inherente waarde van "alle geweldige verschillende levensvormen op aarde" (zie bericht 12805).²² Hoewel ook functionele argumenten zoals: "We kunnen niet boeren zonder bestuivers" (1766) of: "Geen voedsel zonder 'bestuivende insecten'" (1826)] worden gebruikt, ligt de basis in de waardering voor het leven zelf en de essentiële rol ervan voor "wat de mens in leven houdt: schone lucht, voedsel, beschutting" (12720). De dreiging van uitsterven (zie post 13872) maakt bescherming een morele noodzaak (1197). Caring Farmers ziet toenemende biodiversiteit zelfs als een doel op zich (1193).

Duurzaamheid wordt gepresenteerd als de moreel juiste weg voor de toekomst. Dit concept, dat termen omvat zoals "natuurvriendelijk" en "dierwaardig" (1229), impliceert verantwoordelijkheid voor de aarde, dieren en toekomstige generaties (3829). Caring Farmers pleit voor concrete acties zoals #kalfbijkoe of "kiezen voor biologisch" die als ethisch wenselijk worden voorgesteld (1272). Het is een streven naar een "gezonde samenleving op een gezonde planeet" (1790). Duurzaamheid is daarmee een leidend principe voor zowel individuele keuzes als systemische verandering.

4.1.2. Morele framing en beroep op verantwoordelijkheid/rechtvaardigheid

Het taalgebruik is frequent doordrenkt met een sterke morele dimensie, waarbij impliciet onderscheid wordt gemaakt tussen juiste en verkeerde handelingen en waargenomen onrecht of falen wordt benadrukt. Vooral bij Extinction

²² In wat volgt verwijzen de nummers tussen haakjes naar de berichten uit de dataset vermeld in noot 18.

Rebellion (XR) wordt klimaatverandering gepresenteerd als een morele crisis die voortkomt uit historische en systemische onrechtvaardigheid. Wanneer XR stelt: “Wij staan op de A12 voor klimaatrechtvaardigheid voor iedereen. Dat begint bij Westerse landen die verantwoordelijkheid nemen voor de ravage die ze hebben aangericht” (7628), wordt niet alleen een politieke claim geformuleerd, maar een morele verplichting opgelegd aan rijke landen om schuld, schade en ongelijkheid te erkennen. In soortgelijke bewoordingen wordt ING aangesproken als veroorzaker van structureel leed: “ING, stop met het financieren van de klimaatcrisis! ... vooral voor de meest kwetsbare en onderdrukte mensen” (7829). De morele grenzen worden verder aangescherpt door beschuldigingen van racisme en koloniale continuïteit: “Het is hoog tijd dat witte mensen erkennen wat zij hebben aangericht...” (7518). Hiermee wordt de klimaatcrisis voorgesteld als een ethische breuklijn waarin verantwoordelijkheid, schuld en herstel centraal staan. Activisme wordt bovendien genormeerd als morele plicht, zoals blijkt uit de uitspraak: “In deze crisis is activisme de ‘gewone’ keuze” (9102), waardoor passiviteit indirect als moreel tekortschieten wordt bestempeld.

Ook bij Milieudefensie en Fossielvrij NL zien we hoe morele oordelen en rechtvaardigheidsclaims het discours structureren. De uitspraak “Na een lange rechtszaak is er gerechtigheid: Shell moet ... €15 miljoen betalen” (2076) viert een juridische uitkomst niet enkel als juridische winst maar als ethische genoegdoening voor aangerichte schade. Financiële instellingen worden op hun morele inconsistentie aangesproken: “Waarom zien ze niet in dat dit ook geldt voor fossiel?” (20783) en de Rabobank wordt beticht van het veroorzaken van “gevaarlijke klimaatverandering” (20802), waarmee haar handelen wordt gekaderd als maatschappelijk schadelijk of zelfs immoreel. Fossielvrij NL maakt deze logica expliciet door te vragen: “Wanneer maakt ING eens een ethische keuze boven winst?” (11208) en door fossiele subsidies te omschrijven als een blokkade voor een “gezonde toekomst” (10928). In al deze voorbeelden wordt een moreel kompas zichtbaar waarin duurzame, deugdzame praktijken worden afgezet tegen zondige vervuulende activiteiten. Daarmee vormt morele framing een kerncomponent van impliciete religieuze taal in klimaatactivisme: het definieert goed en kwaad, wijst schuldigen aan, roept op tot bekering (verandering) en legitimeert collectieve strijd voor gerechtigheid.

4.1.3. Handhaving van gedeelde waarden: waarheid, wetenschap en rationaliteit

Een significant aspect van het discours is de sterke verdediging van wetenschappelijke waarheid en rationele argumentatie, wat functioneert als een vorm van gedeeld geloofssysteem of seculiere geloofsbelijdenis. Berichten verwijzen herhaaldelijk naar “feiten” (zie 20270; 21149; 1380; 3717), verdedigen wetenschappelijke consensus zoals vertegenwoordigd door instanties als het IPCC (3772; 3891; 4866), en benadrukken wetenschappelijke nauwkeurigheid en methoden. Tegenstanders worden niet alleen als fout afgedaan, maar ook als brengers van *drogreden* (7559; 17044), *wetenschapsontkenning* (17233), *holle retoriek* (17335; 17546; 17553) of *sprookjes* (1585; 10776). Manipulatieve tactieken zoals *cherry-picken* (17294; 17235) worden aan de kaak gesteld. Urgenda verwijst naar onderzoek dat aantoonde dat de situatie “ernstiger is dan bleek uit het vorige Assessment Report” (26630), wat wetenschappelijke bevindingen als onweerlegbare waarheid positioneert. KlimaatVerandering merkt op dat de werkwijze van het IPCC “bijzonder zorgvuldig” (17385) is en ruimte biedt voor verschillende opvattingen, maar dat het zaaien van twijfel een “retorische tactiek” is (17424). Deze intense focus op wetenschappelijke integriteit en feitelijke nauwkeurigheid, en de scherpe kritiek op degenen die hiervan afwijken, wijst op sacralisering van wetenschap als bron van autoriteit en waarheid binnen dit seculiere discours.

4.1.4. Crisiscommunicatie en urgentie

De communicatie weerspiegelt de probleemgerichte en crisisgeoriënteerde aanpak die kenmerkend is voor niet-religieuze klimaatorganisaties. Hoewel expliciete apocalyptische taal in deze specifieke berichten minder frequent is dan in algemene woordwolken, wordt de ernst en urgentie van de situatie benadrukt. Het concept van de “klimaatcrisis” wordt vaak gebruikt (483 keer). Milieudefensie waarschuwt dat de tijd om te treuzelen “op” is en dat “NietsDoenIs-GeenOptie” (14646). Natuurmonumenten beschrijft de natuur als “ziek,” een “verzwakte patiënt die aan meerdere ziektes tegelijk lijdt” en waarbij “herstel nauwelijks meer lukt” (24366), wat een beeld van crisis en urgentie oproept. Dit kader sluit aan bij apocalyptische voorstellingen waarin een verbeelde *einde-situatie* wordt gebruikt om moreel redeneren te stimuleren en mensen tot actie aan te zetten. Vaak gebeurt dit in seculiere, rationele termen.

4.1.5. Gemeenschap, identiteit en collectieve actie

De berichten bevorderen een gevoel van collectieve identiteit en verbondenheid bij zowel religieuze als impliciet religieuze bewegingen. Het woord *wij* komt 1535 keer voor in de volledige dataset. Uitspraken zoals “Wij pleiten voor een grote transitie” (1226) in de berichten van Caring Farmers of “Onze strijd gaat door” (20867) bij Milieudefensie versterken de interne cohesie. Het bejubelen van grootschalige demonstraties zoals bijvoorbeeld “historische opkomst van 85.000 mensen” (18836) bevestigt zowel de collectieve identiteit als geritualiseerde expressie daarvan. Het benadrukken van gezamenlijkheid [“Samen maken we de wereld een beetje mooier!” (2275), “Samen zijn we niet te stoppen!” (20470)] bevestigt het gevoel van een gedeeld doel en gemeenschappelijke verantwoordelijkheid. Het oproepen tot deelname aan acties zoals het sturen van een SMS naar Tata Steel of Unilever of het bijwonen van een aandeelhoudersvergadering (4335) zijn collectieve handelingen die het saamhorigheidsgevoel versterken.

4.1.6. Doel, visie en hoop

Naast het bekritisieren van problemen, schetst het discours ook een duidelijk doel, zo bijvoorbeeld Natuur & Milieu: “stem vóór de natuur. Want we kunnen #nietzondernatuur” (24336), of Caring Farmers: “We staan voor een duurzaam natuurvriendelijk en dierwaardig voedselsysteem” (1229). Op die manier wordt een visie op een betere toekomst gepresenteerd, die aansluit bij de transcendente doelen en zoektocht naar zingeving in impliciete religie. Hoewel de sentimentanalyse mogelijk minder expliciete hoopvolle taal aangeeft bij seculiere dan bij religieuze groepen, belichten de berichten wel positieve uitkomsten van klimaatactie, zoals economische voordelen van duurzame praktijken (1218). Het kaderen van oplossingen in termen van transitie en alternatieven (zoals “overstappen naar goedkopere, milieuvriendelijke alternatieven” [18875]) biedt een weg vooruit, en stelt een vorm van seculiere redding voor waarbij duurzame praktijken leiden tot een betere maatschappij. Kern voor Klimaat noemt kernenergie een “#kans voor #klimaat” (15489), wat dan weer de hoop op een technologische oplossing suggereert.

4.1.7. Toewijding en volharding

De berichten laten een diepgewortelde toewijding en onwankelbare vastberadenheid zien bij de klimaatorganisaties, cruciale aspecten die doen denken aan religieuze devotie en ijver. Ondanks uitdagingen en tegenslagen, benadrukken deze groepen hun voortdurende strijd en langetermijnvisie voor een duurzame toekomst. Extinction Rebellion Nederland toont een expliciete, onbuigzame wil om door te gaan met hun acties in de strijd tegen fossiele subsidies en stelt duidelijk: “Zolang dat doel niet bereikt is, blijven wij zitten en/of komen we terug” (5496). Dit wordt verder benadrukt met de uitspraak “Wij zijn niet te stoppen, fossiele subsidies wel!” (5798; 5809; 5821) en “Wij weten van geen wijken” (10278), wat hun onverzettelijkheid en veerkracht beklemt, zelfs in het licht van arrestaties en overheidsingrijpen. Natuurmonumenten toont dan weer een langetermijnvisie door te pleiten voor “het herstellen van de natuur” en te benadrukken dat “de natuur de basis van ons bestaan” is (25107). Ze zetten zich dagelijks in om de natuur te beschermen en ondernemen juridische stappen wanneer nodig, zoals bij de biomassacentrales (24461). Milieudefensie’s statement “De donaties stoppen dus zeker niet, en wij ook niet” (18859) laat zien dat ze financiële steun en hun eigen inzet als onlosmakelijk met elkaar verbonden zien, wat hun blijvend engagement voedt. Fossielvrij NL benadrukt op zijn beurt de kracht van gezamenlijke actie: “Verandering komt niet uit de politiek. Verandering komt van de straat!” (11434).

4.2. Expliciete religie in het discours over klimaatverandering

De analyse van het taalgebruik van de expliciet religieuze klimaatorganisaties (Figuur 6) onthult een aantal prominente thematische clusters die hun communicatiestrategieën bepalen. In tegenstelling tot de bredere groep milieu activistische klimaatorganisaties, waarin seculiere ethische begrippen en crisisterminologie domineren (Figuur 5), is er bij deze groepen een veel sterkere aanwezigheid van expliciet religieuze taal. De meest voorkomende termen hier zijn *schepping*, *Bijbel*, *God*, *Paus*, *Franciscus*, *Jezus* en *bekering*, wat wijst op een directe religieuze betrokkenheid bij milieuvraagstukken. Deze thematiek kan worden onderverdeeld in de volgende hoofdcategorieën.

4.2.1. Directe religieuze betrokkenheid

Het concept *schepping* is fundamenteel in het discours van religieuze klimaatorganisaties, waarbij de zorg voor de aarde als een verantwoordelijkheid wordt gepresenteerd, die de mens van God heeft gekregen. Christian Climate Action NL (CCA) stelt bijvoorbeeld: “De aarde is Gods schepping en daar zorgen we voor” (2551) en “We maken God’s schepping kapot. Daarmee gaan we in tegen wat Jezus ons leerde” (2381). Dit benadrukt een directe religieuze plicht. Micha Nederland voegt daaraan toe: “Barmhartige God, U laat nooit los wat uw hand begon. U blijft trouw aan een schepping vol schoonheid en diversiteit. Maar door onze levensstijl behandelen wij haar respectloos. Wij buiten uit, vervuilen en maken kapot. Het klimaat verandert” (18450). Op die manier wordt de goddelijke relatie met de schepping en het menselijke falen daarin benadrukt. De Laudato Si’ Alliantie Nederland spreekt in dat verband over “beking naar de Schepper” als een noodzakelijke voorwaarde voor een juiste omgang met de schepping (17808). Termen als *Jezus*, *Bijbel* en *God* zijn prominent aanwezig en benadrukken de religieuze legitimiteit van hun klimaatactie.

4.2.2. Integratie in traditionele geloofspraktijken en kerkelijke structuren

De expliciet religieuze klimaatorganisaties integreren klimaatactivisme uitdrukkelijk in hun religieuze en kerkelijke leven. GroeneKerken organiseert bijvoorbeeld een “GroenePreek-wedstrijd” en “klimaatvieringen” (14059), en stimuleert “scheppingsliederen” (14093). CCA beschrijft acties als “biddend en wakend aanwezig te zijn” op plaatsen zoals Schiphol, waar veel klimaatschade wordt veroorzaakt (2892). Ze benadrukken de relevantie van Bijbelse burgerlijke ongehoorzaamheid voor hedendaagse acties (2935). Kerk en Milieu noemt de “maandelijkse klimaatwake” een ruimte voor bezinning en inspiratie voor klimaatactivisten (15061). Laudato Si’ Alliantie Nederland nodigt parochianen uit voor maaltijden en bezinningsmateriaal in de #vastentijd (17822). Deze voorbeelden illustreren hoe de klimaatboodschap een integraal onderdeel wordt van liturgie, gebed en gemeenschapsactiviteiten.

4.2.3. Invloed van katholieke ecotheologie

Specifieke verwijzingen naar de katholieke ecotheologie in met name *Laudato Si’* en *Laudate Deum*²³ van Paus Franciscus, zijn een terugkerend thema. CCA citeert de “urgente boodschap van de paus” (2295). GroeneKerken viert de opening van het Laudato Si’-instituut en verwijst naar *Laudate Deum* als een oproep van Paus Franciscus aan de wereldgemeenschap om de klimaatcrisis versneld aan te pakken (14163). Laudato Si’ Alliantie Nederland, zoals de naam al suggereert, baseert een groot deel van haar communicatie op deze documenten en de principes ervan. De pauselijke oproepen worden vertaald naar actie en beleid, waarbij religieuze autoriteit wordt ingezet om klimaatverantwoordelijkheid te benadrukken.

4.2.4. Ethische en sociale rechtvaardigheidsframing

Klimaatverandering wordt door religieuze groepen consequent gekaderd in termen van ethische verantwoordelijkheid, vaak gekoppeld aan sociale rechtvaardigheid. CCA stelt dat de klimaatcrisis “ernstig en onrechtvaardig” (2298) is en roept christenen op om “op te komen voor rechtvaardigheid” (2333). Ze benadrukken het lijden van mensen en dieren, vooral in het mondiale zuiden, als gevolg van de klimaatcrisis (2587). Climate Stewards NL gebruikt herhaaldelijk de hashtag “#zorgvoordeschepping” en verbindt dit met ‘#gerechtigheid’ en de vraag naar wat ‘eerlijk is’ (3042). GroeneKerken spreekt zich uit tegen onrecht veroorzaakt door fossiele subsidies en roept op tot “zorg voor de aarde én voor de meest kwetsbare mensen” (14153). Micha Nederland koppelt klimaatverandering aan “sociaal onrecht” en de “uitbuiting van natuurlijke hulpbronnen” (18495). Het discours benadrukt dat ecologische problemen onlosmakelijk verbonden zijn met bredere vraagstukken van ongelijkheid en uitbuiting. Zo verbinden deze klimaatorganisaties religieuze waarden rechtstreeks met sociale rechtvaardigheid en plaatsen zij klimaatactie in een breder normatief kader.

²³ Franciscus, *Laudate Deum* (Apostolische exhortatie over de klimaatcrisis), 4 oktober 2023, <https://rk-documenten.nl/toondocument/8999-laudate-deum-nl>

4.2.5. Sentiment: Hoopvol en opbouwend

De sentimentanalyse toont aan dat expliciet religieuze klimaatorganisaties een relatief groter aandeel positief sentiment en minder negatieve berichten vertonen (figuur 8). Dit staat in contrast met niet-religieuze klimaatorganisaties, die vaker een probleemgerichte, waarschuwende toon hanteren (figuur 7). De religieuze groepen benaderen, zoals in de voorgaande secties al werd aangetoond, klimaatverantwoordelijkheid vanuit ethische zorg, spirituele bezinning en religieuze verplichting, wat resulteert in een meer hoopvolle en opbouwende toon. CCA drukt dankbaarheid en blijdschap uit over vriendschappen gevormd in de klimaatbeweging (2305) en spreekt over het geloof in het kunnen maken van een verschil (2669). Climate Stewards NL wenst “Zalig Paasfeest” (3238) en een “Gelukkig #nieuwjaar” (3127). GroeneKerken functioneert als een “stem van hoop” en biedt bemoediging in tijden van klimaatrouw (14036). Laudato Si’ Alliantie Nederland benadrukt “hoop voor de toekomst” (17794) en de “levenskracht” van de lente (17847). Micha Nederland spreekt over “leren hopen” (18473) en de “hoopvolle boodschap van de kerk” in tijden van crisis (18610). Deze hoop is vaak actief en collectief, gegenereerd door deelname aan protesten en burgerlijke ongehoorzaamheid, waardoor deelnemers zich minder geïsoleerd voelen in hun zorgen en een psychologische buffer tegen pessimisme ervaren.

5. Conclusie en evaluatie

Deze studie laat zien dat het Nederlandse online-klimaatdiscours in 2023 doorspekt is met zowel expliciet als impliciet religieuze registers. Door een combinatie van woordfrequentie-analyse, sentimentdetectie en kwalitatieve discoursanalyse werd duidelijk dat deze registers niet beperkt blijven tot confessionele actoren, maar dat ook uitgesproken seculiere klimaatorganisaties – zij het vaak onbewust – gebruik maken van morele kaders en rituele structuren die in religieuze tradities wortelen.²⁴ Daarmee bevestigt het onderzoek dat religie niet enkel in religieuze groepen voortleeft, maar ook in niet-religieuze

24 Bailey, *Implicit Religion*; S. Romi Mukherjee, “Para-Religions of Climate Change: Humanity, Eco-Nihilism, Apocalypse”, in: Tom Bristow and Thomas Ford (eds.), *A Cultural History of Climate Change* (London: Routledge, 2016), 192–210.

groepen voorkomt als diffuus cultureel vocabulaire dat normatieve betekenis verleent aan maatschappelijke kwesties.²⁵

De bevinding dat begrippen als rechtvaardigheid, verantwoordelijkheid en urgentie structureel terugkeren in het taalgebruik van seculiere klimaatorganisaties benadrukt hoe “impliciete religie” functioneert als moreel anker.²⁶ Deze organisaties beschouwen de natuur als een quasi-heilige ruimte en bestempen milieuvervuiling als een vorm van collectieve zonde.²⁷ Deze discursieve verschuiving heeft twee implicaties. Ten eerste biedt zij een mobiliserende moraal die herkenbaar is – ook voor een publiek dat zich niet (meer) met gevestigde kerken identificeert. Ten tweede legitimeert zij vormen van activistische actie – zoals burgerlijke ongehoorzaamheid – door deze te presenteren als rituele handelingen ter verdediging van een “hogere” orde. Vanuit een religie-sociologisch perspectief verbindt dit moreel-symbolische discursieve kader diverse sociale velden. Tegelijkertijd maakt het perspectief van de zeven expliciet religieuze klimaatorganisaties duidelijk dat in de klimaatruimte processen van sacralisering zichtbaar worden in het publieke domein. In hun discours fungeert het klimaat niet alleen als urgent politiek thema, maar ook als religieus referentiepunt en als grensobject (*boundary object*)²⁸ dat verschillende morele en spirituele registers met elkaar in verbinding brengt. Dit impliceert dat confessionele stemmen binnen de seculiere klimaatruimte niet per definitie discursief naar de marge worden verwezen, maar zich juist kunnen positioneren als bron van morele en symbolische autoriteit. Hun bijdragen vallen op door een consistent hoopvol sentiment en het expliciet aanroepen van religieuze autoriteit. Door passages uit *Laudato Si’* of verwijzingen naar Bijbelse schepingsverhalen in te zetten, koppelen zij ecologische zorg aan eeuwenoude morele verplichtingen. Zo presenteren zij een alternatief verhaal: de zorg voor de schepping wordt niet alleen praktisch of nuttig verantwoord, maar krijgt betekenis vanuit relaties en kan gezien worden als een vorm van verbondslogica.

25 G. Davie, “Global Civil Religion: A European Perspective”, *Sociology of Religion* 62:4 (2001): 455–73, <https://doi.org/10.2307/3712436>; Roberto Cipriani, *Diffused Religion: Beyond Secularization* (Cham: Springer, 2017).

26 M. B. ter Borg, “Over de Secularisering van Het Heilige”, *NTT* 42:4 (1988): 317–327; Bailey, *Implicit Religion*.

27 Mukherjee, “Para-Religions of Climate Change”.

28 Bruno Latour, *Science in Action: How to Follow Scientists and Engineers through Society* (Harvard: Harvard University Press, 1987); Susan Leigh Star en James R. Griesemer, “Institutional Ecology, ‘Translations’ and Boundary Objects: Amateurs and Professionals in Berkeley’s Museum of Vertebrate Zoology, 1907–1939”, *Social Studies of Science* 19:3 (1989): 387–420, <https://doi.org/10.1177/030631289019003001>.

De relatief beperkte weergaven tonen echter aan dat dit discours slechts een bescheiden bereik kent. Religieuze klimaatorganisaties lijken dus minder in staat om het brede mediapubliek te bedienen, maar zij vervullen wél een niche specifieke functie als morele innovatie-laboratoria²⁹ binnen de klimaatbeweging.

Een cruciaal patroon is de dialectiek tussen hoopvolle en apocalyptische kaders. Waar seculiere acteurs sterk leunen op crisis- en schuld narratieven – wat de urgentie vergroot maar ook gevoelens van machteloosheid kan versterken – brengen religieuze groepen regelmatig motieven van hoop, verlossing en bekering in. In sociologische termen zorgt expliciete religie op die manier voor affectief evenwicht, omdat ze de emotionele belasting die voortvloeit uit catastrofaal klimaatdiscours compenseert. Die combinatie van profetische kritiek (negatieve sentimenten) en toekomstperspectief (positieve sentimenten) blijkt effectief in het scheppen van een duurzaam engagement: zij legitimeert onrust én biedt een horizon waar die onrust naartoe kan werken.

Methodologisch laat dit artikel zien hoe digitale spraak- en tekstanalyse vruchtbaar kan worden ingezet binnen religie-sociologisch onderzoek. Door grote datasets uit sociale media te koppelen aan een fijnmazige taxonomie van religieuze motieven, wordt zichtbaar hoe religieus taalgebruik zich buiten klassieke instituties manifesteert. Theoretisch draagt de studie bij aan het debat over “post-secularisme” in Noord-Europa: Nederland geldt vaak als prototype van verregaande secularisering, maar de bevindingen tonen aan dat religieuze vocabularia hardnekkig blijven circuleren in nieuwe gedaanten. De notie van *liquid religion* krijgt zo empirische onderbouwing: religieuze betekenissen stromen naar themavelden (klimaat, duurzaamheid) die ogenschijnlijk seculier zijn en krijgen daar gestalte in hybride rituelen, symbolen en morele oriëntaties.

Samenvattend bevestigt dit onderzoek dat religie – expliciet én impliciet – een stuwende kracht vormt in de constructie van betekenis en mobilisatie rond klimaatverandering in Nederland. Het illustreert hoe seculiere en religieuze

discursieve bronnen elkaar wederzijds beïnvloeden en soms convergeren in een gedeeld moreel narratief dat ecologische zorg legitimeert. Door religieuze registers te erkennen als volwaardige actoren in het publieke klimaatdebat, verruimen we niet alleen het analytisch instrumentarium van de sociologie van religie, maar schetsen we bovendien een rijker beeld van de normatieve landschappen die de transitie naar een duurzame samenleving mogelijk – of onmogelijk – maken.

Bronnen

Ammerman, N.T. *Sacred Stories, Spiritual Tribes: Finding Religion in Everyday Life*. New York: Oxford University Press, 2013.

Antal, J. et al. “Spiritual and Sustainable: Religion Responds to Climate”. *CrossCurrents* 66:1 (2016): 70–91, <https://doi.org/10.1111/cros.12173>.

Bailey, E.I. *Implicit Religion in Contemporary Society*. Kampen: Kok Pharos, 1997.

Bailey, E.I. *The Secular Faith Controversy: Religion in Three Dimensions*. London: Continuum, 2001.

Barbieri, F. et al. “XLM-T: Multilingual Language Models in Twitter for Sentiment Analysis and Beyond”. ArXiv:2104.12250, preprint, arXiv, 11 mei 2022, <http://arxiv.org/abs/2104.12250>.

Bergmann, S. *Weather, Religion and Climate Change*. London: Routledge, 2020.

Borg, ter, M.B. “Over de Secularisering van Het Heilige”. *NTT* 42:4 (1988): 317–327.

Cipriani, R. *Diffused Religion: Beyond Secularization*. Cham: Springer, 2017.

Clark, J.E., *Reclaiming Stolen Earth: An Africana Ecotheology*. New York: Orbis Books, 2022.

²⁹ Nancy Tatom Ammerman, *Sacred Stories, Spiritual Tribes: Finding Religion in Everyday Life* (New York: Oxford University Press, 2013).

Davie, G. “Global Civil Religion: A European Perspective”. *Sociology of Religion* 62:4 (2001): 455–73, <https://doi.org/10.2307/3712436>.

Dwivedi, O.P. *Vedic Heritage for Environmental Stewardship*. 1 januari 1997, <https://doi.org/10.1163/156853597X00191>.

Eliade, M. *The Sacred and the Profane: The Nature of Religion*. New York: Harcourt, 1959.

Eom K. et al. “Religiosity Moderates the Link Between Environmental Beliefs and Pro-Environmental Support: The Role of Belief in a Controlling God”. *Personality and Social Psychology Bulletin* 47:6 (2021): 891–905, <https://doi.org/10.1177/0146167220948712>.

Franciscus. *Laudate Deum* (Apostolische exhortatie over de klimaatcrisis). 4 oktober 2023. Geraadpleegd op 18 maart 2026, <https://rkdocumenten.nl/toondocument/8999-laudate-deum-nl>

Franciscus. *Laudato Si'* (Encycliek Over de zorg voor het gemeenschappelijke huis). 24 mei 2015. Geraadpleegd op 18 maart 2026, <https://rkdocumenten.nl/toondocument/5000-laudato-si-nl/>.

Groot, de, K. “Three Types of Liquid Religion”. *Implicit Religion* 11:3 (2008): 277–96.

Gürlesin, Ö.F. “Religion and Climate Change in the Netherlands: A Taxonomic Dataset”. *Zenodo*. 6 januari 2025, <https://doi.org/10.5281/zenodo.14605107>.

Gürlesin, Ö.F. “Social Media, Environmental Activism and Implicit Religion: A Case Study of Extinction Rebellion”. *Religions* 15:12 (2024), <https://doi.org/10.3390/rel15121458>.

Gurlesin, Ö.F. *Coded Dataset of Climate Tweets from 44 Dutch Organizations* (2023), Zenodo, 17 juni 2025, <https://zenodo.org/records/15682697>.

Habermas, J. *An Awareness of What Is Missing: Faith and Reason in a Post-secular Age*. Cambridge: Polity Press, 2010.

Haluza-DeLay, R. “Religion and Climate Change: Varieties in Viewpoints and Practices”. *WIREs Climate Change* 5:2 (2014): 261–79, <https://doi.org/10.1002/wcc.268>.

Hufnagel, L. *Ecotheology: Sustainability and Religions of the World*. London: IntechOpen, 2023.

Jenkins W. et al. “Religion and Climate Change”. *Annual Review of Environment and Resources* 43:1 (2018): 85–108, <https://doi.org/10.1146/annurev-environ-102017-025855>.

Kearns, L. “The Role of Religions in Activism”. In: J.S. Dryzek, R.B. Norgaard and D. Schlosberg (eds.), *The Oxford Handbook of Climate Change and Society*. Oxford: Oxford University Press, 2011, 414–428.

Kearns, L. en C. Keller. *Ecospirit: Religions and Philosophies for the Earth*. New York: Fordham University Press, 2009.

Khamrang Varah, S. et al. “The Influence of Religion on Beliefs of Stewardship, Dominionship and Controlling God towards Pro-Environmental Support”. *Culture and Religion* 22:1 (2021): 84–101, <https://doi.org/10.1080/14755610.2023.2177317>.

Kwaku Golo, B.W. en J. Awetori Yaro. “Reclaiming Stewardship in Ghana: Religion and Climate Change”. *Nature and Culture* 8:3 (2013): 282–300.

Kyyrö, J. et al. “‘The Cult of Greta Thunberg’: De-Legitimizing Climate Activism with ‘Religion’”. *Critical Research on Religion* 11:2 (2023): 133–49, <https://doi.org/10.1177/20503032231174208>.

Latour, B. *Science in Action: How to Follow Scientists and Engineers through Society*. Harvard: Harvard University Press, 1987.

Mukherjee, S.R. “Para-Religions of Climate Change: Humanity, Eco-Nihilism, Apocalypse”. In: T. Bristow and T. Ford (eds.) *A Cultural History of Climate Change*. London: Routledge, 2016, 192-210.

Posas, P.J. “Roles of Religion and Ethics in Addressing Climate Change”. *Ethics in Science and Environmental Politics* 7:1 (2007): 31-49.

Samantray A. en P. Pin. “Credibility of Climate Change Denial in Social Media”. *Palgrave Communications* 5:1 (2019), <https://doi.org/10.1057/s41599-019-0344-4>.

Shin, F. en J. L. Preston. “Green as the Gospel: The Power of Stewardship Messages to Improve Climate Change Attitudes”. *Psychology of Religion and Spirituality* 13:4 (2021): 437-47.

Stacey, T. “Religious Repertoires of Sustainability: Why Religion Is Central to Sustainability Transitions, Whatever You Believe”. *Environmental Innovation and Societal Transitions* 50 (2024), <https://doi.org/10.1016/j.eist.2024.100821>.

Star, S.L. en J. R. Griesemer. “Institutional Ecology, ‘Translations’ and Boundary Objects: Amateurs and Professionals in Berkeley’s Museum of Vertebrate Zoology, 1907-1939”. *Social Studies of Science* 19:3 (1989): 387-420, <https://doi.org/10.1177/030631289019003001>.

Taylor, B. *Dark Green Religion: Nature Spirituality and the Planetary Future*. Berkeley: University of California Press, 2010.

Ter Borg, M.B. “Implicit Religion and Inter-Faith Dialogue: An Empirical Perspective”. *Implicit Religion* 1 (1998): 47-54.

Thompson, E.P. “The Moral Economy of the English Crowd in the Eighteenth Century”. *Past & Present* 50:1 (1971): 76-136.

Veldman, R.G. “Narrating the Environmental Apocalypse: How Imagining the End Facilitates Moral Reasoning Among Environmental Activists”. *Ethics and the Environment* 17:1 (2012): 1-23, <https://doi.org/10.2979/ethicsenviro.17.1.1>.

Vu, H.T. et al., “Social Media and Environmental Activism: Framing Climate Change on Facebook by Global NGOs”. *Science Communication* 43:1 (2021): 91-115, <https://doi.org/10.1177/1075547020971644>.

Wardekker, A. et al. “Religious Positions on Climate Change and Climate Policy in the United States”. *Proceedings of Communicating Climate Change: Discourses, Mediations and Perceptions* (2008), 1-20.

Bijlage: Bestudeerde groepen:

Profile Name	Year
Milieudefensie	2009
Extinction Rebellion Nederland	2018
Mars voor Klimaat en Rechtvaardigheid	2019
GroeneKerken	2012
deklimaatwakers	2021
HIER	2011
Greenpeace Nederland	2007
Kerk en Milieu	2013
Kappen met Kolen	2022
De Klimaatcoalitie	2020
Christian Climate Action NL	2019
Fossielvrij NL	2013
Jonge Klimaatbeweging	2015
KlimaatGrootouders	2017
Climate Stewards NL	2014
Fridays For Future Nederland	2019
Climate Cleanup	2018
A Rocha Nederland	2010
KlimaatGesprekken	2017
Caring Farmers	2019
NatureTodayNL	2009
Greenchoice	2009
TransitiecoalitieVoedsel	2018
The Ocean Cleanup	2012
Urgenda	2009
Natuurmonumenten	2009
Wereld Natuur Fonds	2009
Scientists for Future NL	2019
Laudato Si' Alliantie Nederland	2022

Natuur & Milieu	2008
WECF_NL	2010
Micha Nederland	2011
Klimaatmoeders	2019
Kennisportaal Klimaatadaptatie	2017
Climategate.nl	2010
Kies voor Klimaat	2016
NationaalKlimaatPlatform	2018
Kern voor Klimaat	2021
CLINTEL.NL	2019
KlimaatVerandering	2013
Klimaatplein	2011
greenSand	2009
Klimaatadaptatie Klimaatverbond Nederland	2018
Klimaatnieuws	2009